

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Over de psychoanalytische blik

De artikelen voor dit nummer gaan over het zogenaamde 'oneigenlijke gebruik' van de psychoanalyse, dat wil zeggen de psychoanalyse buiten de klinische praktijk.¹ Van *oneigenlijk* gebruik kun je overigens niet spreken, omdat de psychoanalyse zich vanouds met de analyse en interpretatie van culturele producten heeft beziggehouden. De bijdragen gaan over diverse cultuurgebieden als film, literatuur en beeldhouwkunst, maar hebben een gemeenschappelijk uitgangspunt: het kijken, of liever gezegd de blik, *le regard*, *the gaze*.

De blik is altijd geassocieerd geweest met het actieve proces van het kijken, maar Lacan heeft dit omgedraaid. Daar waar het oog bij ons lichaam hoort, maakt de blik zich ervan los en plakt zich vast aan wat bekeken wordt. De blik richt zich op de (lege) plek die het subject in het object tegenkomt en die zijn verlangen aanwakkert. In de verschillende artikelen speelt het kijken een belangrijke rol en zien we hoe de blik gebruikt wordt om dieper tot de kern van het kunstwerk, de film of de literaire tekst door te dringen.

Het artikel van Jan Vandeputte over de Frans-Amerikaanse beeldhouwster Louise Bourgeois laat zien hoe het kijken naar raadselachtige en bijna veront- rustende installaties bij hem analytische processen activeert. Gefascineerd door haar werk verdiept de auteur zich in haar autobiografische geschriften en ontdekt hij dat het werk van Bourgeois sterk verwant is met de psycho- analytische theorie en praktijk, waarbij hij parallellen trekt met de taal van Melanie Klein. Filip Geerardyns belangstelling voor de film *L'enfant sauvage* van François Truffaut werd in de eerste plaats gewekt door het feit dat de film de psychoanalytische theorie over subjectwording illustreert. Hij laat zien hoe de psychoanalytische blik van de cineast feilloos onderstreept dat subject- wording slechts gerealiseerd kan worden door de geslaagde ontmoeting met de Ander. In zijn analyse van de film heeft Geerardyn aandacht voor de oedi- pale constellatie en het spiegelstadium. In mijn eigen artikel probeer ik mij in te leven in de personages van David Lynch' film *Blue velvet*: waar kijken ze naar, en welke emoties worden hierdoor in hen wakker gemaakt? De meest indringende scène wordt geanalyseerd met behulp van kleiniaanse concepten, terwijl de film wordt gebruikt om het universum van Lynch te laten zien als een indringende, dubbele fantasiewereld, gedicteerd door ambivalentie en splitsing.

Jean Bellemin-Noël is als hoogleraar Franse literatuur verbonden aan de Universiteit Paris VII. Hij is een van de grote namen op het gebied van de psychoanalytische literatuurtheorie, waar hij veel over heeft gepubliceerd.

Zijn bekendste boek is *Vers l'inconscient du texte* (1996), waarin hij zijn eigen methode van psychoanalytische *close-reading*, door hem *textanalyse* genoemd, op verschillende literaire producties loslaat om het onbewuste in de tekst te laten spreken, via thema's maar ook via de taal. Hij analyseert in dit nummer een kort verhaal van Guy de Maupassant, waarbij zijn blik vooral naar binnen is gericht. Zo probeert hij via eigen, persoonlijke reacties op de taal en de stijl van deze fantastische vertelling aan te tonen hoe onbewuste processen inwerken op de literaire tekst, gesluierd maar ook herkenbaar voor de lezer. Een nachtelijke wandeling door Parijs blijkt een verscholen manier te zijn om de eerste gevoelens van het kind voor de moeder in woorden te vertalen.

In alle artikelen vindt een overeenkomstig proces plaats: de blik van de lezer of de toeschouwer lijkt zich los te maken om de tekst, de film of het kunstwerk van binnenuit te onderzoeken, en er dankzij de psychoanalytische kennis en eigen ervaring iets in te ontdekken dat op het eerste gezicht — of bij de eerste lezing — nog niet zichtbaar was, maar dankzij de analyse een duidelijke vorm krijgt. Het object lijkt daardoor terug te kijken, waarmee nieuwe kennis en ervaring ontstaat.

Dit jaar neem ik afscheid als redacteur van het *Tijdschrift voor Psychoanalyse*. Ik wilde dit graag doen door middel van een themanummer dat gewijd is aan de psychoanalyse van culturele uitingen, en de redactie heeft mij alle kansen gegeven om er een bijzonder nummer van te maken. In mijn acht jaren als redactielid heb ik veel geleerd, van de artikelen die besproken en gepubliceerd zijn, maar vooral ook van de samenwerking met echte psychoanalytici. Die is voor mij altijd zeer inspirerend geweest, en ik ben alle redactieleden en de twee hoofdredacteurs Frans Schalkwijk en Michel Thys hiervoor dankbaar. Er komt een einde aan die samenwerking, en dat vind ik jammer. Waar geen einde aan komt, is aan mijn grote liefde voor de psychoanalyse. Dit nummer, waarvoor ik mijn medeauteurs van harte dank, is mijn afscheidscadeau aan de lezers. Ik hoop dat zij er plezier aan zullen beleven.

Solange Leibovici

Noot

- 1 Zie A. De Block & P. Moyaert (red.) (2004). *Oneigenlijk gebruik — De psychoanalyse voorbij haar grenzen*. Kapellen: Uitgeverij Pelckmans.

► *Afscheid en welkom*

Met dit nummer verlaten twee vaste waarden de redactie van het *Tijdschrift*, Solange Leibovici en Antonie Ladan. Beiden waren zeker nog langer gebleven als ze de maximale termijn van acht jaar niet hadden uitgezeten.

Solange Leibovici, romanist, literatuurwetenschapper en schrijfster, bekommerde zich al die jaren om de boeiende link tussen psychoanalyse en cultuuruitingen. Zelf niet professioneel actief als psychoanalyticus of psychotherapeut, was zij van de hele redactie de grootste liefhebster van de psychoanalyse. Dat stak ze — met haar soms liefhebbende en soms scherpe commentaren op binnenkomende teksten — niet onder stoelen of banken. Solange verenigt in zich het in bescheidenheid kunnen afbakenen van de eigen competentie en de onbescheiden gedrevenheid en gedegenheid binnen haar eigen vakgebied, waarin vooral literatuur en film haar interesse wegdragen. In haar bijdragen in het *Tijdschrift* en elders laat ze zich graag vergezellen door Slavoj Žižek, zoals u ook in dit nummer kunt zien. Ze kon niet mooier afscheid nemen dan met dit cultuurnummer, waarvan opzet en samenstelling grotendeels aan haar zijn te danken.

Psychiater en psychoanalyticus Antonie Ladan heeft met zijn zowel klinische als theoretische beslagenheid een niet te onderschatten aandeel gehad in het redactionele werk. Uitzonderlijkheid is niet altijd een fantasie. Zijn beoordelingen waren steeds even bondig als helder, *to the point* maar genuanceerd. Soms niet verstoken van een laagje relativerende ironie, kon Toni van een binnenkomend stuk zowel de zwaktes als de sterktes scherpzinnig aangeven. Menig auteur heeft gebruik gemaakt van zijn creatieve suggesties. Ook hij leverde verschillende artikelen en andere bijdragen aan de voorbije jaargangen en hij speelde een actieve rol in het uitstippelen van redactionele beleidslijnen en in de voorbereiding van verschillende symposia die het *Tijdschrift* organiseerde.

Solange en Toni, namens de hele redactie dank ik jullie voor jullie niet aflatende betrokkenheid bij het *Tijdschrift*. Weet dat we jullie gaan missen en laat het ons weten als je bedacht hebt hoe je de leemte zult proberen goed te maken.

In elk geval kunnen we alvast met plezier en in het volste vertrouwen de opvolgers in de redactie aankondigen. Namens de Stichting Psychoanalyse en Cultuur zal Sjef Houppermans de fakkel van Solange Leibovici overnemen en vanuit de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse treedt Toine den Hollander toe tot de redactie. Beiden hartelijk welkom!

Michel Thys